

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.2.54>**О. П. Рябченко**д.ю.н., професор,
завідувач кафедри адміністративного права, процесу та митної безпеки
Державного податкового університету

СУБ'ЄКТИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЇХ ПІДГОТОВКИ¹

Стаття присвячена здійсненню систематизації суб'єктів військової юстиції та визначенню на цій основі стратегічних напрямів подальшого розвитку їх підготовки. Із цієї метою проаналізовано наукові напрацювання такої проблематики, як: систематизація національних судових, правоохоронних та правозахисних органів (С.М. Гусаров, О.Ю. Салманова та деякі інші, 2021 р.), врахування закордонного досвіду організації правоохоронної діяльності у сфері оборони (В. Вдовитченко, 2021 р.), окремі проблеми правового регулювання правоохоронної діяльності у сфері оборони (М. Карпенко, 2020 р.) та деякі інші. Дослідження суб'єктів військової юстиції здійснене на основі системного підходу, що зумовлений наявним рівнем розвитку взаємодії зазначених органів та посадових осіб. Це дало змогу виокремити елементи зазначеної системи: її складові та зв'язки між ними як чинники подальшого розвитку системи підготовки суб'єктів військової юстиції. Умовою належної діяльності вказаних суб'єктів визначено якісний рівень підготовки кадрів, який би враховував інституційні та функціональні особливості діяльності зазначених суб'єктів як цілісної системи у сучасних специфічних політичних та правових умовах. Обґрунтовано, що суб'єкту військової юстиції притаманні такі родові ознаки: є уповноваженим органом державної влади (його посадовою особою); діяльність спрямована на забезпечення правопорядку та законності у військовій сфері. До системи суб'єктів військової юстиції віднесено таких суб'єктів, як: Військова служба правопорядку у Збройних Силах України; органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України; розвідувальні органи Міністерства оборони України. Доведено, що підготовка суб'єктів військової юстиції має ґрунтуватись на наявній потребі у фахівців, що поєднували б у собі різногалузеві компетентності (правові та технічні, правові та психологічні тощо). Одним із шляхів забезпечення цього є опрацювання досвіду підготовки та використання таких фахівців за кордоном.

Ключові слова: морально-психологічне забезпечення, військова юстиція, військовослужбовці, органи військової юстиції, Збройні Сили України, підготовка кадрів.

Постановка проблеми. В умовах правового режиму воєнного стану актуалізується діяльність суб'єктів військової юстиції: військової поліції, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та інших суб'єктів. Водночас, умовою належної діяльності вказаних суб'єктів є якісний рівень підготовки кадрів, який би враховував інституційні та функціональні особливості діяльності зазначених суб'єктів як цілісної системи у сучасних специфічних політичних та правових умовах. Такими умовами необхідно визначити: існування

у правовій науці необхідності пошуку нових теоретичних моделей забезпечення законності у сфері забезпечення державної безпеки та військової юстиції зокрема; існування у правовій науці необхідності подальшого теоретичного розвитку категорії «суб'єкти військової юстиції»; необхідність подальшого розвитку гарантій законності у сфері державної безпеки; наявний активний розвиток чинного законодавства щодо визначення правового статусу розглядуваних суб'єктів та їх системи зумовлює необхідність упорядкування такого розвитку із урахуванням

¹ Ця публікація була підготовлена на основі тез виступу на конференції: Рябченко О.П., Мельник С.М. Стратегічні напрями підготовки правників та правоохоронців у військовій сфері: окремі питання визначення та реалізації / Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції м. Київ, 23 квітня 2021 року/ упоряд.: П.П. Богуцький, В.Г. Пилипчук, С.О. Дорогих. К., 2021. С. 174-178. Викладені положення знайшли подальший розвиток.

інституційних та функціональних особливостей суб'єктів військової юстиції. Системний характер дослідження суб'єктів військової юстиції зумовлений наявним рівнем розвитку взаємодії зазначених органів та посадових осіб, що дає змогу виокремити елементи зазначеної системи: її складові та зв'язки між ними як чинники подальшого розвитку системи підготовки суб'єктів військової юстиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Необхідно вказати на наукові напрацювання такої проблематики, як: систематизація національних судових, правоохоронних та правозахисних органів (С.М. Гусаров, О.Ю. Салманова та деякі інші, 2021 р.), врахування закордонного досвіду організації правоохоронної діяльності у сфері оборони (В. Вдовитченко, 2021 р.), окремі проблеми правового регулювання правоохоронної діяльності у сфері оборони (М. Карпенко, 2020 р.) та деякі інші.

Метою статті є здійснення систематизації суб'єктів військової юстиції та визначення на цій основі стратегічних напрямів подальшого розвитку їх підготовки.

Основний матеріал. Визначення інституційних та функціональних рис суб'єктів військової юстиції, окреслення системи вказаних суб'єктів має відбуватись з огляду на зміст конституційних норм з питань мети діяльності правоохоронних органів, Збройних Сил України, а також передбачених законодавством військових формувань. При цьому слід враховувати, що у Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (далі - Конституція України) [1] термін «органи військової юстиції» прямо не використовується. Це визначає необхідність поглибленого теоретичного опрацювання змісту цієї категорії.

Визначення правового статусу суб'єктів військової юстиції, а також системи зазначених суб'єктів має ґрунтуватись на конституційно-правовому змісті поняття «правопорядок», співвідношення цього поняття із поняттям «законність». Вказане також передбачає розкриття ознак суб'єктів військової юстиції, окреслення їх місця у національній системі суб'єктів публічної влади, в тому числі визначення співвідношення вказаних суб'єктів із загальним поняттям правоохоронних органів.

За такого підходу суб'єктами військової юстиції необхідно визначити спеціально уповноважені органи державної влади та їх посадові особи, метою діяльності яких є забезпечення правопорядку та законності у військовій сфері. До системи суб'єктів військової юстиції необ-

хідно віднести такі, як: Військова служба правопорядку у Збройних Силах України; органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України; розвідувальні органи Міністерства оборони України.

Окрему категорію складають окремі військові правоохоронні органи, виділення яких у науці адміністративного права є спірним, але діяльність яких є умовою досягнення завдань діяльності усіх зазначених вище суб'єктів військової юстиції. Діяльність зазначених органів варто розглядати як адміністративну та превентивну за своїм характером, тільки деякі з них наділені повноваженнями розвідувального та оперативно-розшукового характеру. При цьому особливістю військових правоохоронних органів є те, що їм не характерна функція розслідування кримінальних справ.

Специфіка завдань та функцій Військової служби правопорядку у Збройних Силах України зумовлює необхідність приділення їй уваги в межах системи суб'єктів військової юстиції. Конституцією України та іншим законодавством встановлено особливі завдання та функції зазначеної служби, зокрема щодо прийняття нею рішень про введення на території України режиму надзвичайного або воєнного стану. Такі завдання та функції не узгоджуються із її статусом суб'єкта військової юстиції, що визначає актуальність подальшого опрацювання проблематики її адміністративно-правового статусу, змісту та засобів діяльності, в тому числі і як суб'єкта військової юстиції, а також взаємозв'язків з діяльністю інших суб'єктів системи військової юстиції.

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 07.03.2002 р. № 3099-III [2] діяльність зазначеної служби спрямована на здійснення: нагляду за дорожнім рухом військових транспортних засобів; контролю щодо виконання вимог законодавства про забезпечення безаварійного використання техніки у Збройних Силах України; ведення обліку та розподілу номерних знаків, реєстрацію військових транспортних засобів, що належать до Збройних Сил України.

Відповідно до Положення про органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України, затверджене наказом Міністерства оборони України від 01.11.1999 р. № 330 [3] суб'єктами військової юстиції, що перебувають у складі зазначених органів, є: військова інспекція безпеки дорожнього руху Військової

служби правопорядку у Збройних Силах України (далі – ВІБДР); служби безпеки дорожнього руху (далі – СБДР) видів Збройних Сил України, озброєння Збройних Сил України, а також відповідні служби інших органів та суб'єктів військового управління (повітряних командувань та інших військових командувань, прирівняних до них, армійських корпусів), а також відповідні служби військових частин, з'єднань, військових навчальних закладів, організацій та установ Збройних Сил України, організацій, установ та підприємств, управління якими здійснює Міністерство оборони України.

Облік діапазонів номерних знаків реалізовується Головною військовою інспекцією безпеки дорожнього руху (ГВІБДР). Такий облік здійснюється щодо всіх військових частин. Іншу категорію суб'єктів такого обліку складають підрозділи військових інспекцій безпеки дорожнього руху: Військової служби правопорядку у місті Києві та Київській області; територіальних управлінь зазначеної служби; її зональних відділів та відділень. Зазначений облік здійснюється у Книзі обліку діапазонів номерних знаків транспортних засобів Збройних Сил України [4].

Окреслені особливості системи суб'єктів військової юстиції зумовлюють виділення актуальних напрямів підготовки зазначених суб'єктів. Водночас, при визначенні таких напрямів необхідно враховувати не тільки властивості зазначеної системи, але й зовнішні щодо неї умови та суспільні відносини.

Складна воєнно-політична ситуація після подій 2014 року, військова агресія росії у 2022 році призвели до кардинальних змін у світовому безпековому середовищі, обумовили глибокі трансформації усіх сфер життєдіяльності в Україні, кардинально змінивши пріоритет державної політики у бік зміцнення військової сфери. Перед нашою державою постають декілька важливих та взаємопов'язаних завдань – забезпечити національну безпеку та реалізувати закріплену у Конституції України вимогу незворотності європейського та євроатлантичного курсу України. За таких умов успіх України у європейському безпековому просторі безпосередньо залежить від стану забезпечення національної безпеки, мінімізації загроз та ефективності усунення небезпек при здійсненні військової діяльності.

Вказане системне стратегічне завдання є органічною складовою Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №

392/2020 [5]. Його вирішення передбачає формування та реалізацію комплексу цілеспрямованих заходів, які зачіпають різні аспекти функціонування військової сфери, серед яких – не тільки фахова підготовка правників із вищою юридичною освітою та фахівців у галузі правоохоронної діяльності, спроможних виконувати складні завдання щодо правового захисту національних інтересів у складних умовах гібридної війни (п.10 Стратегії національної безпеки України [5]), а й її належне наукове супроводження. Саме наукова складова комплексних цілеспрямованих заходів, зокрема, щодо підготовки сучасних правників, фахівців у правоохоронній сфері, спроможних оперативно вирішувати складні питання, що виникають у повсякденній військовій діяльності забезпечує адаптивність фахової підготовки стратегічним пріоритетам, які мають бути реалізовані у сфері наукового, науково-технічного, юридичного супроводження військової діяльності за сучасних геополітичних умов та є елементом належної співпраці із Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України, закладами вищої освіти, громадськими організаціями, міжнародними партнерами з питань визначення ризиків і небезпек, що впливають на стан військової сфери. При цьому необхідно враховувати потребу у фахівцях, що поєднують у собі компетентності різногалузевого характеру, наприклад - у правовій та технічній сферах одночасно (наприклад, посадові особи органів забезпечення безпеки дорожнього руху у військовій сфері).

Особливості вищої юридичної освіти та підготовки правоохоронців у військовій сфері впливають із приписів Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», яким визначено, що військова служба є державною службою особливого характеру і полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [6]. Слід виділити статтю 82 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949 про захист жертв війни від 08.06.1977, затверджених Указом Президії ВР УРСР від 18.08.89 №7960-XI, де передбачено наявність юридичних радників у збройних силах в період збройного конфлікту, які могли б в разі необхідності давати поради командирам на відповідному рівні про застосування Конвенцій і цього Прото-

колу та відповідний інструктаж збройним силам з цього питання [7].

Такі ознаки військової служби, необхідність врахування міжнародних конвенцій обумовлюють специфіку мети та завдань, які стоять перед військовослужбовцями (працівниками, держслужбовцями) сектору безпеки і оборони і визначають наявність додаткових компетентностей, які мають набути здобувачі вищої юридичної освіти, освіти з правоохоронної діяльності та відповідні програмні результати навчання.

Базою для набуття фахових компетентностей у військовій сфері є сучасний стан організації навчального процесу, нові навчальні плани, сформовані із врахуванням стратегічного безпекового військового напрямку реалізації закріпленої у Конституції України вимоги незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, постійний ретельний підбір кадрів для викладання фахових дисциплін. Необхідність вдосконалення організації військово-юридичної освіти та освіти у галузі правоохоронної діяльності вимагає постійної співпраці із Міністерством освіти і науки України, представниками держави, науковцями та освітянами та спонукає до постійного пошуку нових, креативних ідей, розробки та впровадження сучасних форм і методів викладання у навчальний процес, поширення позитивного передового досвіду викладання й організації навчального процесу. При цьому особливу цінність представляють фахівці, які поєднували б зазначені компетентності зі знаннями у сфері психології, військової тактики та стратегії і були б спроможні бути радниками також при плануванні військових операцій на тактичному та стратегічному рівнях. Реалізація такого комплексного підходу до вирішення завдання вдосконалення фахової юридичної підготовки, підготовки фахівців-правоохоронців у військовій сфері передбачає розробку й прийняття у встановленому законодавством порядку стратегічних напрямків підготовки як документу програмного характеру, що встановлює орієнтири освітньої діяльності у військовій сфері застосування процесуально-процедурного підходу.

Такими орієнтирами пропонується: 1) підвищення ефективності системи юридичної освіти та освіти у галузі правоохоронної діяльності для потреб Міністерства оборони України; 2) взаємна інтеграція освіти і науки у військовій сфері та у напрямку забезпечення національної безпеки; 3) гармонізація участі кожного військового закладу вищої

освіти (військового навчального підрозділу) у вирішенні стратегічних завдань забезпечення національної, у тому числі - воєнної безпеки; 4) ефективне наукове супроводження діяльності сил і засобів забезпечення воєнної безпеки, визначення ризиків і небезпек, що впливають на стан забезпечення військової безпеки, та формування методик і рекомендацій щодо їх усунення, обґрунтування шляхів вирішення нагальних проблем службово-бойової діяльності Збройних Сил України, наукове та методичне супроводження навчального процесу, сприяння поєднання наукової і навчальної діяльності, сприяння у підготовці кадрів вищої кваліфікації для Збройних Сил України, інших військових формувань через аспірантуру і докторантуру, створення та організацію процедур атестації наукових кадрів; 5) постійний розвиток нормативно-правової бази підготовки юридичних кадрів та кадрів з правоохоронної діяльності у військовій сфері та імплементація пропозицій у Закон України «Про вищу освіту», інші чинні нормативно-правові акти у галузі освіти і науки; 6) формування ефективної моделі функціонування військового закладу вищої освіти (військового навчального підрозділу) у системі військової освіти у сучасному безпековому просторі; 7) постійний розвиток матеріально-технічної бази, фінансового та ресурсного забезпечення функціонування військових закладів вищої освіти (військових навчальних підрозділів).

Серед заходів, спрямованих на реалізацію зазначених стратегічних напрямків підготовки, в освітній та науковій сферах, доцільно запропонувати як першочергові наступні.

У освітній діяльності: 1) запровадження системи постійного моніторингу й аналізу нормативно-правової бази, проектів програмних документів від громадських, наукових організацій щодо юридичної світи у військовій сфері, підготовка та забезпечення реалізації необхідних заходів реагування; 2) врахування при викладанні навчальних дисциплін та підготовці навчально-методичного забезпечення набутого досвіду проведення операції об'єднаних сил та антитерористичної операції, міжнародних операцій з підтримання миру та безпеки, військового досвіду у зоні бойових дій; 3) організація підготовки фахівців у галузі забезпечення кібербезпеки із врахуванням потенціалу мережевої освіти; 4) розробка та впровадження освітніх програм для всіх рівнів вищої освіти

за кожною галуззю знань 08 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність» та відповідного методичного забезпечення навчальних дисциплін з урахуванням вимог Національної рамки кваліфікацій та потреб Міністерства оборони України; 5) запровадження підготовки за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти за предметним напрямом досліджень «Право національної безпеки; військове право» (згідно п.п. 2.1.3. наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 року № 1477 [8]); 6) здійснення постійного моніторингу освітніх програм, їх змісту та методичного забезпечення із залученням Міністерства оборони України як роботодавця; 7) подальший розвиток міжнародного військового співробітництва у сфері підготовки кадрів; 8) опрацювання передового зарубіжного досвіду щодо підготовки та використання військових фахівців, які б поєднували у собі компетентності у різних сферах суспільної діяльності.

У науковій сфері: 1) забезпечення відповідності інституційного рівня наукової структури стратегічним пріоритетам, які мають бути реалізовані у сфері наукового, науково-технічного та юридичного супроводження військової діяльності за сучасних геополітичних умов; 2) гарантування належної співпраці із Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України, закладами вищої освіти, громадськими організаціями, міжнародними партнерами з питань визначення ризиків і небезпек, що впливають на стан військової сфери; 3) створення умов для формування сучасного науково-педагогічного кадрового потенціалу.

Запропоновані заходи, безумовно, потребують окремого фахового обговорення, проте їх реалізація створить підґрунтя впровадження інноваційних форм і методів в освітню й наукову діяльність у військовій сфері при підготовці юристів та фахівців у галузі правоохоронної діяльності.

Проведене дослідження надає підстави для наступних **висновків**.

1. Суб'єкту військової юстиції притаманні такі родові ознаки: є уповноваженим органом державної влади (його посадовою особою); діяльність спрямована на забезпечення правопорядку та законності у військовій сфері.

2. До системи суб'єктів військової юстиції необхідно віднести таких суб'єктів, як: Військова служба правопорядку у Збройних Силах України; органи безпеки дорожнього руху Мініс-

терства оборони України; розвідувальні органи Міністерства оборони України.

3. Підготовка суб'єктів військової юстиції має ґрунтуватись на наявній потребі у фахівцях, що поєднували б у собі різногалузеві компетентності (правові та технічні, правові та психологічні тощо). Одним із шляхів забезпечення цього є опрацювання досвіду підготовки та використання таких фахівців за кордоном.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30 (23.07.96). Ст. 141.
2. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України* офіційне видання від 09.08.2002 — 2002 р., № 32, стаття 225.
3. Про затвердження Положення про органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 01.11.1999 р. № 330. *Офіційний вісник України*. 1999. № 47 (10.12.99). Ст. 2333.
4. Про затвердження Правил використання номерних знаків, установлення (нанесення) розпізнавальних знаків, кольорографічних схем, написів і спеціальних сигналів на транспортних : Наказ Міністерства оборони України від 10.04.2006 р. № 184. *Офіційний вісник України*. 2006. № 16 (03.05.2006). Ст. 1235.
5. Рішення РНБО від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», введено в дію Указом Президента України від 14.09.2020 №392/2020. *Офіційний Вісник України*. 2020. № 75. ст.2377.
6. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII. ВВР. 1992, N 27 (07.07.92), ст. 385 (зі змінами).
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року від 08.06.1977. *Інформаційно-аналітична система «Ліга-Закон»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU77003?an=455114&hide=true>
8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження примірною переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право» від 28 грудня 2018 року № 1477 [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://mon.gov.ua/ua/prapro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzhen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo>

Riabchenko O. P. Subjects of military justice and strategic directions of their preparation

The article is devoted to the systematization of the subjects of military justice and the determination of strategic directions for the further development of their training on this basis. For this purpose, the scientific developments of such issues as: systematization of national judicial, law enforcement and human rights protection bodies were analyzed (S.M. Gusarov, O.Yu. Salmanova and some others, 2021), taking into account the foreign experience of organizing law enforcement activities in the field of defense (V. Vdovitchenko, 2021), certain problems of legal regulation of law enforcement activities in the field of defense (M. Karpenko, 2020) and some others. The study of subjects of military justice was carried out on the basis of a systematic approach, which is determined by the existing level of development of the interaction of the specified bodies and officials. This made it possible to single out the elements of the specified system: its components and the connections between them as factors in the further development of the system of training subjects of military justice. The condition for the proper activity of the specified subjects is defined as the quality level of personnel training, which would take into account the institutional and functional features of the activity of the specified subjects as a complete system in modern specific political and legal conditions. It is substantiated that the subject of military justice has the following characteristics: is an authorized body of state power (its official); activity is aimed at ensuring law and order and legality in the military sphere. The system of subjects of military justice includes such subjects as: Military Service of Law and Order in the Armed Forces of Ukraine; road safety authorities of the Ministry of Defense of Ukraine; intelligence agencies of the Ministry of Defense of Ukraine. It has been proven that the training of subjects of military justice should be based on the existing need for specialists who would combine multidisciplinary competencies (legal and technical, legal and psychological, etc.). One of the ways to ensure this is to study the experience of training and using such specialists abroad.

Key words: moral and psychological support, military justice, servicemen, military justice bodies, Armed Forces of Ukraine, personnel training.